

Баулін Олег Вячеславович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукової діяльності та
міжнародного співробітництва
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна

ПРО ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ СМЕРТЮ ОСОБИ ВНАСЛІДОК ЗЛОЧИНУ

Не зважаючи на те, що у відповідності до ст. 3 Конституції України життя людини текстуально є чи не найпершою фундаментальною цінністю, за даними дослідження The World Factbook, що надає базову інформацію про населення для 266 міжнародних організацій, Україна на 2015 рік мала 14,46 смертей на 1000 осіб, що був другим найгіршим показником у світі після Лесото з Південної Африки (14,88) [1]. І це не випадково, оскільки за висновком Управління Верховного комісара ООН з прав людини (далі - УВКПЛ ООН) із січня 2014 року вбивства й безкарність за них стали настільки в нас поширеними, а настання відповідальності - такою рідкістю, що фактично заохочують їх вчинення та підривають засади справедливості [2, п. 60]. Держава ж не вживає достатніх заходів для реалізації схвалених Генеральною Асамблеєю ООН керівних положень, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитків для жертв грубих порушень міжнародних норм у сфері прав людини і серйозних порушень міжнародного гуманітарного права [3, с. 119]. І хоч на початок 2022 року з показником у 13,77 смертей на 1000 осіб Україна трохи покращила свою позицію у вказаному світовому рейтингу рівня смертності серед населення й посіла в ньому шосту сходинку з низу [4], це мабуть не надовго, бо згідно звіту УВКПЛ ООН з 4:00 ранку 24 лютого 2022 року, коли почалося вторгнення російських військ в Україну, до опівночі (за місцевим часом) 20 червня 2022 року зафіксовано 10308 жертв серед цивільного населення, у тому числі 4597 загиблих від застосування різної військової зброї і вибухової зброї із широкою зоною поразки – важкої артилерії, реактивних систем залпового вогню, ракет та авіаударів [5]. За даними організації Armed Conflict Location and Event Data Project (Acled), що реєструє насильство з політичних причин, в Україні від початку збройного нападу російських військ до середини червня цього року загинуло понад 10 тис. осіб. При цьому, реальна їх кількість значно більша через проблеми з перевіркою інформації під час війни та неврахування смертей військовослужбовців [6].

Винуватці у таких злочинах не завжди притягаються до реальної кримінальної відповідальності, а якщо це вдається, то покарання не компенсує дійсно завданої родичам та членам сім'ї померлого шкоди, що в цілому вказує на існування системних проблем у забезпеченні права на життя в Україні.

Проте, родичі вбитих мають право на адекватну компенсацію [2, п. 19], яку слід надавати за будь-який збиток, що піддається економічній оцінці, в установленому порядку і пропорційно серйозності порушення та обставинам кожного випадку, що є результатом грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, включаючи: а) фізичні або психічні збитки; б) втрачені можливості, у тому числі в галузі працевлаштування, освіти та отримання соціальних пільг; с) матеріальні збитки та втрачену вигоду, у тому числі втрату можливості заробітку; d) моральні збитки; е) витрати на правову і експертну допомогу, ліки, медичне обслуговування і послуги психологічних та соціальних служб [7].

У радянські часи під впливом комуністичної ідеології, за якою увесь спосіб існування людини був орієнтований на особисту жертвність, життя кожного вважалося настільки безцінним у соціальній площині координат цінностей соціалістичного суспільства, що не мало і не могло мати якогось еквіваленту, й фактично ставало нічого не вартим у матеріальному плані. Будь-який інший погляд вважався аморальним через натяк на те, що життя нібито набувало ознак ринкового товару. Такий підхід призвів до того, що за вкрадене, знищене чи пошкоджене внаслідок злочину майно, включаючи тварин, потерпілий вправі був вимагати повного відшкодування завданих збитків, а за втрату близької людини - ні. Таке становище характерне й для сучасної України, оскільки цивільний позов у кримінальних провадженнях, пов'язаних із завданням смерті особи через кримінально-каране діяння, може стосуватися лише аспектів душевних страждань родича, члена сім'ї загиблого, тобто моральної шкоди. Але чому так, якщо про компенсацію за спричинення смерті людини залежно від її статусу, статі і віку йшлося ще у законах Хаммурапі, Дигестах Юстиніана, Правді Руській та інших пам'ятках стародавнього права, а з середини 60-х років минулого століття в економіці застосовуються різні методи (демографічний, прибутковий, витратний тощо) для оцінювання життя людини, які розглядали у своїх працях Б. Г. Розовський [8, с. 93-96], В. В. Близнюк [9] С. С. Карташова, О. К. Щетініна, Т. В. Канева [10] та інші науковці.

Методики розрахунку вартості життя людини таємно існували в СРСР, вони використовуються для розрахунку страхування й зараз в Україні [11]. Так, законодавчо встановлені розміри страхових виплат за смерть особи, спричиненої різними видами транспорту і під час промислового виробництва. Проте цього недостатньо, з огляду на результати окремих досліджень, за якими вартість середньостатистичного життя українця становить десь \$454 тис. [12]. Відсутність унормованої методики оцінки вартості життя та недосконалий підхід до визначення виплат потерпілим у зв'язку з настанням смерті їх родича (здебільшого компенсуються лише підтверджені документами витрати на лікування і поховання померлого), призводить до того, що в Україні, наприклад, страхова сума за життя одного потерпілого у 168 разів менша, ніж у європейських країнах [13, с. 21].

Зрозуміло, що оцінка вартості людського життя дуже умовна і індивідуальна, методи її розрахунку різні, але що заважає у кожному кримінальному провадженні щодо позбавлення життя людини провести економічну експертизу для визначення суми грошової компенсації шкоди, завданої потерпілим родичам і членам сім'ї загиблого. Тільки відсутність волі законодавця.

Як уявляється запровадження такої експертизи як обов'язкової у кримінальному провадженні стане додатковою гарантією захисту життя людини в Україні, оскільки за її результатами кожний, хто буде визнаним за вироком суду винуватим у вчиненні злочину, внаслідок якого сталася смерть людини (людей), повинен буде нести й майнову відповідальність за завдану порушенням права на життя особи матеріальну шкоду.

Отже, з цією метою необхідно пункт 6 частини 2 статті 242 Кримінального процесуального кодексу України, положення якої зобов'язують слідчого, прокурора забезпечити обов'язкове проведення експертизи у кримінальному провадженні, викласти у такій редакції:

«б) визначення розміру грошового еквівалента шкоди, завданої настанням смерті особи внаслідок злочину; розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди; розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна – друга у світі за рівнем смертності після Лесото. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27956471.html>.
2. Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 року по травень 2016 року. Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ONCHRTematicReportUkraineJan2014-May2016-UA.pdf>.
3. Правосуддя на сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації : Звіт за результатами дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України. 2016-2017. Автор. кол. : О. Банчук, М. Галабала, Д. Денисенко, Р. Куйбіда та ін.; заг. ред.: Р. Куйбіда, М. Галабала. Київ: Міжнародний фонд «Відродження», 2018. 339 с.
4. The World Factbook. URL : <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/death-rate/country-comparison/>.
5. ООН оновила дані щодо кількості жертв серед мирних жителів України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/21/novyna/suspilstvo/oon-onovyla-dani-shhodo-kilkosti-zhertv-sered-myrnykh-zhyteliv-ukrayiny>.
6. Чи можна дізнатися, скільки людей загинуло у війні Росії проти України / С. Габершон, Р. Інгланд, Б. Дейл, О. Івшина. BBC News. 4 липня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62028612>.

7. Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитку для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 2005 р. (A/RES/60/147). URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/44/PDF/N0549644.pdf?OpenElement>.
8. Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса. Луганск: РИО ЛАВД, 2004. 600 с.
9. Близнюк В. В. Вартість людського життя: теорія та практика вимірювання. *Український соціум*. 2014. №3 (50). С.101-112.
10. Карташова С. С., Щетініна О. К., Канева Т. В. Підходи до оцінки вартості людського життя: світовий досвід та рекомендації використання в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1 (35). С. 182–195.
11. В Украине вычислили цену человеческой жизни – жизнь украинца в среднем стоит 188,5 тыс. грн. URL : <http://forinsurer.com/news/06/02/17/5920>
12. Кузьміна К. Вартість людського життя в Україні складає близько \$454 тис. URL: <https://espresso.tv/vartist-lyudskogo-zhittya-v-ukraini-skladae-blizko-454-tis-katerina-kuzminova>.
13. Кривошлик Т. Д. Оцінка вартості життя як чинник розвитку страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 23. С. 17-22.

Богданевич Тетяна Станіславівна
 доктор філософії в галузі знань «Право»
 провідний науковий співробітник
 Національної школи суддів України
 м. Київ, Україна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ (PRIVATE MILITARY COMPANY) У МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України після 24 лютого 2022 року перед нашою державою постала потреба у нових та ефективних методах протидії сучасним загрозам національній безпеці України.

Відповідно до п.3 Стратегії національної безпеки України затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020 (далі – Стратегія) Україна прагне миру. Мир – запорука розвитку України. Встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону – найвищий пріоритет держави [1].

В контексті міжнародних збройних конфліктів та необхідності гарантій національної безпеки держави зростає роль приватних військових компаній (Private military company), які так само можуть бути стороною військового протистояння.